

PŘEDMLUVA

(z tištěné formy PD)

Státní úřad statistický předkládá výsledky podrobného zpracování dat o pohybu obyvatelstva v republice Československé v roce 1949. Tento svazek navazuje na XIV. řadu edice Československá statistika, v níž dosud vycházela data o pohybu obyvatelstva. Od roku 1945 byly výsledky uveřejněny v těchto svazcích: rok 1945 ve svazku 178, rok 1946 ve svazku 181, rok 1947 ve svazku 185 a rok 1948 ve svazku 186. První díly zmíněných svazků obsahovaly výsledky za české země, druhé díly výsledky za Slovensko. Nynějším svazkem obnovujeme společné publikování celostátních dat.

Zpracování výsledků za rok 1919 se dosti podstatně liší od zpracování předchozích let. Především se v jednotlivých oddílech neuveřejňují výsledky za každý okres, nýbrž okresní výsledky podle základních ukazatelů jsou obsaženy pouze v přehledné tabulce oddílu A a v oddíle příčin smrti. Naproti tomu každá úvodní tabulka příslušného oddílu je tříděna podle krajského detailu a podle velikostních skupin obcí.

Zrušení zemského zřízení zákonem o krajském zřízení č. 280/1948 Sb., nová úprava hranic okresů podle vládního nařízení o územní organizaci okresů v českých zemích č. 3/1949 Sb. a podle zákona Slovenské národní rady o územnej organizácii okresov na Slovensku č. 14/1949 Sb. SNR, dále úprava postavení krajských měst a zrušení měst statutárních podle zákona o výkonu lidové správy v sídlech krajů č. 142/1949 Sb., vynětí správy v hl. m. Praze z pravomoci krajského národního výboru pro kraj Pražský podle zákona o organizaci správy v hl. městě Praze podle zák. č. 76/1949 Sb. a její postavení na roveň kraje, to vše bylo promítnuto do našeho třídění s hlediska územního. Připojená mapa zachycuje administrativní rozdělení republiky podle stavu ke konci roku 1949, tedy po všech úpravách nahoře zmíněných.

Také ostatní třídění bylo podrobeno revisi. Některé tabulky byly vynechány, jiné doplněny a několik nových bylo připojeno. Na začátku svazku uveřejňujeme tabulky s retrospektivními daty o pohybu obyvatelstva v letech 1919-1949. Data za léta 1938-1944 byla rekonstruována pro celé státní území podle dostupných a známých dat o pohybu obyvatelstva, zpracovávaných v době války v Praze, v Bratislavě a v Liberci. Tabulky mají proti roku 1948 obsah bohatší o rozluky, ústavní porody, zemřelé novorozence a o zahraniční stěhování. Pokud jde o stav obyvatelstva v roce 1949, bylo nutno jej přizpůsobit výsledkům sčítání lidu v roce 1950. Opravy za dřívější léta již nebyly prováděny.

Přehledná tabulka o pohybu obyvatelstva v roce 1949 podle velikostních skupin obcí, krajů, okresů a v městech s 10 000 a více obyvateli byla proti dřívějšímu rozšířena o data o rozlukách, mimomanželských dětech, ústavních porodech, nezralých plodech („nedonošených“) a zemřelých do 28 dnů stáří. Data o velikostních skupinách obcí a jejich přirozené měně mají částečně nahradit nedostatek třídění pohybu „městského“ a „venkovského“ obyvatelstva, kteréžto třídění ještě u nás nebylo zavedeno. Přehledná tabulka je nyní vedle tabulky o příčinách smrti jediná, obsahující třídění podle okresního

detailu. Všechna města uvedená v tabulce jako města desetitisícová a větší neměla v roce 1949 10 000 obyvatelů. Jsou však uvedena v souboru těchto obcí, aby alespoň do sčítání v roce 1950 v nich byl souvisle zachycen přirozený pohyb. Při třídění podle velikostních skupin bylo pochopitelně každé město zařazeno do příslušné velikostní kategorie.

Z oddílu o sňatcích byly vypuštěny tabulky o sňatcích ovdovělých a rozloučených osob podle věku v kombinaci s dobou od zániku posledního manželství a počtem dětí vzešlých z onoho zaniklého svazku. Dále byla vypuštěna tabulka o věku ženichů podle povolání, protože v letech mezi sčítáními lidu není známo věkové složení obyvatelstva podle povolání, takže výpočet generických čísel je nemožný. Poněvadž v roce 1947 a 1948 nebyla uvedena data o sňatcích podle náboženského vyznání snoubenců, připojujeme je za tabulku 4a. Ačkoli ve sčítacích lístcích oddavkových a rodných v roce 1949 byla zařaděna otázka, zda snoubenci resp. rodiče dostali nebo žádali o zápůjčku podle zákona o státní podpoře novomanželům č. 561/1948 Sb., abychom mohli posoudit vliv těchto zápůjček na manželskou plodnost, nebyly údaje vyplňovány s dostatečnou pečlivostí, takže jsme musili upustit od jejich zpracování.

V oddíle o narozených jsme provedli řadu doplňků. Především jsme v tabulce o narozených podle jednotek věku matek pro možnost výpočtu specifické čisté plodnosti (fertility) a jejího úhrnu zařadili také vitalitu narozených dětí. Dále jsme do řady tabulek zařadili znak o zralosti (donošenosti) dětí, který se u narozených zjišťoval prvně v roce 1949 (u zemřelých už v roce 1948). V tabulkách o pořadí narozených dětí a době uplynulé od sňatku rodičů, resp. od narození předchozího dítěte, jsme zjemnili časový detail. V tab. 9. jsme pro přesnější výpočet hrubé a čisté směnné (reprodukční) míry vložili věkový detail u matek mladších 20 let. Tabulky o věku otců a matek podle povolání byly z důvodů uvedených v odstavci o sňatcích vynechány. V tab. 11a byla zařaděna výdělečná činnost matek, jak tomu bylo dosud jen u matek nemanželských. Nově jsme zařadili tabulku 13., kde je podrobněji zpracován znak zralosti (donošenosti). Znak zralosti (donošenosti) se v roce 1948 a 1949 zjišťoval pouhou otázkou „Bylo dítě donošené?“ Vyžádal si jej zvýšený boj proti kojenecké a novorozenecké úmrtnosti.

V tab. 1. oddílu o zemřelých jsme zařadili nové třídění o zemřelých novorozencích podle pohlaví a zralosti. V tab. 4. a 6. uveřejňujeme nyní detail o zralosti zemřelých dětí a o dětech zemřelých ve stáří do 28 dnů. Vypustili jsme zvláštní tabulku o rodinném stavu zemřelých podle věku, neboť data lze sestavit i z tab. 5b. Za rok 1949 uveřejňujeme data o zemřelých podle jednotek věku a ročníků narození nejen za české země a Slovensko jako celky, ale také za každý kraj a podle velikostních skupin. Činíme tak proto, abychom umožnili konstrukci speciálních regionálních úmrtnostních tabulek, ev. tabulek pro „městské“ a „venkovské“ obyvatelstvo.

Ve zpracování dat o příčinách smrti je nejdůležitější změna v třídění podle nové klasifikace příčin smrti, zavedené u nás výnosem ministerstva zdravotnictví ze dne 28. února 1949 čj. III/3-1545-1949. Tímto výnosem byla v Československu zavedena „Mezinárodní statistická klasifikace nemocí, úrazů a příčin smrti (1948)“ s platností od 1. ledna 1949. Ve většině tabulek jsme užili jejího „Malého seznamu“ s vložením úhrnů za třídy nemocí, v tab. 3. jsme užili „Podrobného seznamu“, při čemž XVII. třída byla tříděna podle N-klasifikace jen v českých zemích. Protože klasifikace je společná

pro nemoci, úrazy a příčiny smrti, řada nosologických jednotek pochopitelně nebyla obsazena. V tab. 3. jsou proto tyto nosologické jednotky vypuštěny. Ke zjištění, které položky to jsou, odkazujeme na publikaci ministerstva zdravotnictví „Mezinárodní statistická klasifikace nemocí, úrazů a příčin smrti (1948)" z roku 1949. V „Podrobném seznamu" jsme doplnili znak E 937 „Úraz v dolech a v lomech". Třída XVII. nemohla být podle znaku „N" tříděna za Slovensko pro nedostatečné vyplňování povahy zranění v ohledacích listech. V oddíle příčin smrti je nově zařaděna tab. 2. o zemřelých podle příčin smrti, pohlaví a 5letých věkových skupin, která je přehledem hlavních skupin nemocí („Malý seznam" s vloženými úhrny za třídy) z tab. 3., ale s větším věkovým detailem. Tab. 4 o příčinách novorozenecké a kojenecké úmrtnosti podle stáří a vybraných příčin smrti nahrazuje dřívější tab. 3. o příčinách smrti, dětí do 1 dne stáří, kterou jsme zrušili. Neuveřejňujeme také již tabulky o příčinách smrti podle národnosti, náboženského vyznání a rodinného stavu zemřelých.

Do svazku o pohybu obyvatelstva znovu zařazujeme oddíl o rozvodech, rozlukách a prohlášeních neplatnosti manželství, kterážto data se až do roku 1937 uveřejňovala v pramenných dílech. Později byla data publikována pouze ve „Zprávách SÚS", řada D, posledně za rok 1948. Naše zpracování navazuje na tuto řadu. Je jisté, že dnešní způsob třídění i publikace doznají změn v důsledku nového zákona č. 265/1949 Sb. o právu rodinném, kde je otázka rozvodů nově upravena. Pro různé organizační potíže na Slovensku nelze data za rok 1949 za Slovensko označit za úplná.

Statistické zpracování dat o pohybu obyvatelstva v roce 1949 řídil po vědecké stránce Dr. Vladimír Srb ve spolupráci s M. Krátkou na úseku sňatků, narozených a rozvodů, s F. Podhorou na úseku zemřelých a příčin smrti, s F. Ďurďovičem na úseku Slovenska a na publikačních pracích kromě toho s R. Jelínkovou.

V Praze v prosinci 1954.

Dr. František Fajfr,

předseda státního úřadu statistického

Dr. Otto Kozák,

vedoucí odboru 32 Obyvatelstvo